

REPUBLIKA A REPUBLIKÁNSKE MYSLENIE V MAĎARSKU PO ROKU 1918*

IVAN HALÁSZ

Abstract: **The Republic and republican thinking in Hungary after 1918**

Hungary has relatively short experience with the institution of republic. Firstly was the Hungarian Republic declared in 1918 after the first world war. Hungary was “kingdom without king” in the interwar period. The second declaration of Hungarian Republic was born in 1946. Hungary is republic from this time. After the democratical transition in 1989 the republican tradition from 1946 played very important role. This tradition did not play important role in the constitution making in 2011.

Keywords: constitution; continuity; monarchy; republic; tradition

Kľúčové slová: kontinuita; monarchia; republika; tradícia

DOI: 10.14712/23366478.2018.24

ÚVODOM

Idea republiky sa v uhorskej histórii po prvý raz objavila koncom 18. storočia v projektoch uhorských jakobínov. Sprisahanie Ignáca Martinoviča (1755–1795) však bolo pomerne skoro odhalené a hlavných protagonistov popravili v Budíne v roku 1795. Myšlienka republiky vtedy ešte v uhorskom politickom myslení nezapustila hlbšie korene. Znovu sa potom objavila v revolučných rokoch 1848/1849. Najvýznamnejší maďarský romantický básnik a revolucionár Sándor Petőfi (pôvodne Alexander Petrovič) vtedy napísal svoju známu báseň *Ku kráľom*, ktorá však na jar 1848 vyvolala pobúrenie aj v kruhoch sympatizujúcich s revolučnými zmenami. Viacerí básnici na ňu reagovali protibásňami. Takzvaná Marcová mládež, ktorá zohrala rozhodujúcu úlohu v prvý deň revolúcie (t. j. 15. marca 1848), taktiež v tejto otázke nenasledovala svojho vodcu.¹ Plebejec a búrlivák Petőfi sa totiž zdal v tejto otázke príliš radikálnym dokonca aj svojim druhom, ktorí mali zväčša zemiansky pôvod. Situácia sa však čoskoro zme-

* Autor je profesorom Národnej univerzity pre verejnú službu, Fakulty štátovedy a verejnej správy, a súčasne vedeckým pracovníkom Ústavu právnych vied – Spoločenského výskumného centra MAV v Budapešti.

¹ GOMBÁR, Cs.: Republikanizmus és demokrácia tegnap és ma. In FEITL, I. (ed.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007, s. 12.

nila a romantický básnik, ktorý počas medových dní revolúcie vyvolal pobúrenie tým, že písal „o neľúbených kráľoch“, chcel panovníka vo svojich básňach o rok neskôr už vlastnoručne obesiť. Napísal o tom aj báseň *Obeste kráľov*. Protistavovsky a antimonarchisticky zmýšľajúci Petőfi v podstate o rok predbehol ostatných revolucionárov. Veľká väčšina vtedajšej verejnosti spolu s liberálnym vodcom Lajosom Kossuthom (1802–1894) totiž vtedy ešte nechcela republiku. Jednou z dôležitých požiadaviek rebelujúcej peštianskej ulice bolo na jar 1848 hlavne to, aby sa panovník (t. j. uhorský kráľ) presťahoval z Viedne do Budína.²

REVOLÚCIA 1848/1849 A OTÁZKA REPUBLIKY

Dlhá vojna s cisárskou Viedňou však postupne zmenila situáciu a nálady ulice. V apríli 1849 Snem vzbúreného Uhorska, ktoré už skoro rok bojovalo s Viedňou za svoju slobodu, na svojom zasadnutí v protestantskom Debrecíne detronizoval habsbursko-lotrinskú dynastiu a prijal Deklaráciu nezávislosti. Deklarácia v mene národa vyhlásila Uhorsko „za slobodný, samostatný a nezávislý európsky štát“, avšak otvorenú nechala otázku štátnej formy. Podľa väčšiny historikov preto vtedy z formálneho hľadiska ešte nevznikla republika.

Avšak systém, ktorý vznikol na základe v apríli 1849 prijatých právnych noriem sa predsa len viac podobal na republiku, než na monarchiu. Na Kossutha pravdepodobne najviac zapôsobil vzor americkej prezidentskej ústavy z roku 1787, ktorú v Uhorsku už dobre poznali.³ Na čele štátu stál po detronizácii Habsburgovcov Lajos Kossuth ako vládnucci (resp. regnujúci) predseda (kormányzó-elnök). V zmysle Deklarácie o nezávislosti mal byť jednoducho zvolený členmi Snemu, pred ktorým mal spolu so svojimi ministrami aj skladať účty a niesť osobnú zodpovednosť. Podľa prvých plánov mal predseda rozhodovať taktiež aj o osobách ministrov. Pôvodne sa nepočítalo s vytvorením postu ministerského predsedu. Kossuthova parlamentná opozícia sa však obávala mocenskej prevahy vládnuceho predsedu nad Snemom, preto nakoniec zabránila tomu, aby predseda získal právo rozpustiť zákonodarný zbor. Okrem toho vymenovali liberálneho politika Bertalana Szemereho za ministerského predsedu. Szemere bol republikánskeho zmýšľania a nesúhlasil s tým, aby vládnucci predseda koncentroval vo svojich rukách celú moc – teda aj vplyv nad štátnymi financiami, obranou a zahraničnou politikou. Toto totiž pôvodne predpokladal Kossuth. Nový model sa nakoniec viac podobal na parlamentný alebo poloprezidentský systém, než na prezidentskú republiku amerického typu.⁴ Oficiálne však vtedy ešte nevyhlásili republiku a revolučná vláda mala pred sebou už len niekoľko mesiacov existencie.

Nie je ľahké odpovedať na otázku, akého bol zmýšľania samotný Kossuth, ktorý bol nielen ideológom maďarského liberálneho hnutia so silnými väzbami na staré sta-

² Tamže s. 13.

³ KÉPES, Gy.: Amerikai hatások Kossuth, valamint az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc alkotmányjogi gondolkodásában. In: MEZEY, B. – VÖRÖS, I. (eds.): *150 év – a magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jegtörténelem 1848-ról*. Budapest: 2000, s. 260.

⁴ MEZEY, B.: cit. op., s. 185–189.

vovské ústavné tradície, ale aj pragmatickým politikom s dobrou znalosťou pomerov v západnej Európe. V apríli 1849 sa už hlásil k republikanizmu, čo ešte pred rokom nebolo možné vzhľadom na šľachticko-zemianske pozadie maďarského liberalizmu. Avšak dilema medzi monarchiou a republikou nebola pre neho asi zásadnou otázkou.⁵ Rozhodujúca bola otázka slobody, parlamentarizmu a pravdepodobne aj jeho osobného miesta v novom systéme.

VYHLÁSENIE REPUBLIKY PO PRVEJ SVETOVEJ VOJNE

K vyhláseniu Maďarskej republiky došlo až 16. novembra 1918 a to v dôsledku občiansko-demokratickej revolúcie, ktorá bola následkom prvej svetovej vojny a časovo splyvala so začiatkom rozpadu starého Uhorska. Hlavne posledne spomínaný fakt neskôr mimoriadne skomplikoval akceptáciu myšlienky republiky v maďarskom politickom myslení. Prirodzene tu svoju úlohu zohrala aj neskoršia demonizácia osoby prvého maďarského prezidenta grófa Mihálya Károlyiho (1875–1956) horthyovským režimom v medzivojnovom období. O jeho osobe ešte bude reč.

Neskoré vyhlásenie republiky a jej slabosť však ešte neznamenali, že by pred prvou svetovou vojnou neexistovali maďarskí politickí myslitelia a praktizujúci politici, ktorým by bol republikanizmus úplne cudzí. Vyložene republikánska strana však v krajine vznikla až v roku 1912. Počas prípravy a realizácie rakúsko-uhorského vyrovnania v roku 1867 ešte nikto neprišiel s myšlienkou republiky. Vtedajšia tzv. krajná ľavica a Strana nezávislosti, ktoré mali najbližšie k emigrantovi Kossuthovi, hlásali len personálnu úniu s rakúskou časťou monarchie.⁶

V roku 1912 advokát György Nagy (1879–1923) založil Maďarskú republikánsku stranu, ktorá však pred rokom 1918 nehrala dôležitú úlohu v politickom živote.⁷ Nagy bol v rokoch 1906–1910 poslancom parlamentu, ale stranu založil až neskôr. Napriek svojej neprítomnosti v parlamente sa mu však nepriamo a nechcene predsa len podarilo presadiť jeden zákon – uhorský snem totiž v roku 1913 prijal zákonný článok číslo XXXIV, ktorý zakázal republikánsku propagandu. Občas tento zákon posmešne nazývali aj „lex Nagy Gyurka“.⁸

Najbližšie mala republikánska strana k sociálno-demokratickému hnutiu, ale nespojili sa. Pre republikánov boli totiž socialisti priveľmi internacionálni. Uhorská sociálne demokratická strana sa začiatkom 20. storočia postupne stala silnou a dobre organizovanou stranou, ale zastaralý volebný systém jej neumožnil realizovať sa primerane svojej ľudovej podpore. V panteóne sociálnych demokratov hrali dôležitú úlohu staršie radikálne tradície a ich predstavitelia, ako napríklad jakobín Ignáca Martinoviča, Sándor Petőfi alebo jeho súčasník, vždy revolučne naladený Mihály Táncsics. Okrem toho dobre

⁵ Tamže s. 190–191.

⁶ PÓLÖSKEI, F.: A köztársasági gondolat a magyar irodalomban. In FEITL, I. (ed.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007, s. 197–198.

⁷ Pozri HORVÁTH, A.: *Nagy György harca a független köztársaságért*. Budapest: Közművelődési Információs Vállalat, 1992.

⁸ KUKORELLI, I.: Az 1946. évi I. törvény közigazgatási jelentősége és az alkotmányos jogfolytonosság. *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*. 2017. No. 1, s. 22.

poznali situáciu na západe Európy a mali s tamojšími súdruhmi intenzívne vzťahy. Avšak otázku republiky vo svojom predvojnovom programe otvorene neexponovali. Ich hlavným politickým cieľom bola demokratizácia volebného práva, zrušenie hornej komory parlamentu a odstránenie dedičných úradov.⁹ Posledná požiadavka mala už blízko k antimonarchizmu, ale táto otázka vtedy pravdepodobne pre nich nemala ešte zásadný význam. Otázku republiky priveľmi neexponovali ani čoraz viac silnejúci maloroľníci, ktorí predstavovali ďalšie perspektívne masové krídlo celoštátnej politiky. Sedliacka strana bola prirodzene v mnohých principiálnych otázkach konzervatívnejšia, než urbánni a mimoparlamentní občiansko-demokratickí radikáli (Radikálna strana) alebo už spomínaní otvorení republikáni.

Koniec vojny a rozpad starého systému však spôsobil zásadné zmeny, ktoré žiadali hlavne sklamané ľudové masy, ktoré boli zubožené vojnou a túžili po uzatvorení mieru. Paradoxným a zároveň logickým spôsobom sa koncom roku 1918 hlavným symbolom tohto procesu stala práve ľudová republika a jej hlavný predstaviteľ, ktorý bol inak jedným z najbohatších uhorských aristokratov a latifundistov. Išlo už o spomínaného grófa Mihály Károlyiho. V celom procese prirodzene zohrali dôležitú úlohu všetky práve spomínané strany.

Gróf Károlyi dlhé roky žil typickým bezstarostným životom uhorských magnátov. Pomerne neskoro sa oženil s mladou Katinkou Andrassy, vnučkou a dcérou dvoch uhorských ministerských predsedov. Politizovať začal pomerne neskoro – až v roku 1909. Vtedy sa stal predsedom mimoriadne vplyvného Celoštátneho uhorského hospodárskeho spolku (OMGE), ktorý zastupoval záujmy najväčších latifundistov. K ich zastupovaniu sa patrilo získať aj parlamentný mandát. Najprv politizoval ako nezávislý poslanec, ktorý mal blízko k opozičnej Strane nezávislosti, ktorá odmietala rakúsko-uhorské vyrovnanie a stála na platforme roku 1848. Uhorskému politickému životu totiž v období dualizmu dominovali tzv. verejnosprávne politické strany. Hlavný konflikt sa ťahal medzi stúpenkami vyrovnania z roku 1867 (združovali sa hlavne v Slobodomyselnej strane) a medzi odporcami tohto vyrovnania, ktorí naďalej stáli na platforme zmien z roku 1848 a združovali sa hlavne v práve spomínanej Strane nezávislosti. Nové ideologické a masové strany sa začali aktivizovať až koncom 19. storočia. Medzi tieto skupiny patrili katolícki ľudovci, maloroľníci a sociálni-demokrati.

Napriek tomu, že ako správny aristokrat a latifundista spočiatku aj Károlyi principiálne odmietal demokratickú volebnú reformu, od roku 1912 sa postupne začal zblížovať s radikálnejšou parlamentnou a mimoparlamentnou demokratickou opozíciou a nakoniec prijal značnú časť jej demokratického programu. Vtedy totiž došlo k násilnému a protizákonnému zlomeniu obštrukcie parlamentnej opozície. Pôvodne pasívny a zdržanlivý veľkostatkár Károlyi sa po tejto udalosti zradikalizoval. V parlamente vyfackal zasahujúceho policajného kapitána, ktorý ho potom nechal vyvieť spolu s ostatnými poslancami. S budúcim premiérom a iniciátorom násilného zlomenia obštrukcie Istvánom Tiszom mal Károlyi neskôr dokonca aj súboj. Károlyi v roku 1913 výrazne prispel k zjednoteniu parlamentných opozičných síl stojacich na platforme 1848. Vtedy

⁹ VARGA, L.: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a köztársasági gondolat. In FEITL, I. (ed.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007, s. 223.

sa vlastne stal aj skutočným vodcom parlamentnej opozície. Zjednotená strana nezávislosti však vydržala len do roku 1916. Károlyi a ďalších 23 poslancov z nej vtedy vystúpilo a vytvorili si vlastnú Stranu nezávislosti, ktorú už vtedy všetci stotožňovali s jeho menom.¹⁰

Bezprostredne pred prvou svetovou vojnou sa Károlyiho politické názory začali modernizovať a čoraz viac ho zaujímala sociálna otázka. Nestal sa ešte socialistom, ale už mal blízko k občianskym radikálom. Názorovo bol v mnohých ohľadoch už vtedy radikálnejší, než väčšina jeho spolustraníkov.¹¹ Začala ho zaujímať taktiež zahraničná politika. Odmietal príliš tesné spojenectvo s Nemeckom a sympatizoval skôr s Francúzskom, odkiaľ chcel získať pre Uhorsko úvery. Jeho názory však v roku 1914 charakterizoval hlavne zásadný pacifizmus a skutočná snaha zabrániť vypuknutiu vojny. Po jej začiatku sa snažil správať zdržanlivo a lojálne, dokonca dobrovoľne odišiel ako dôstojník na front v Bukovině. Naďalej však politizoval. Od roku 1916 sa pod vplyvom svojich osobných skúseností, názorov a vývoja udalostí stal hlavným a pravdepodobne aj spoločensky najprestížnejším odporcom vojny a stúpencom pokiaľ možno čo najskoršieho uzavretia mieru. To ho urobilo veľmi populárnym v ľudových, občianskych, vojenských a intelektuálnych kruhoch. Koncom roku 1918 bolo už jeho meno v Uhorsku skutočným symbolom odporu proti vojne a snahy o mier. Preto nie je náhodné, že sa v hektickom októbri 1918 začali skoro všetky oči pozeráť na neho, ako na nádejného záchrancu situácie, demokracie a pokiaľ možno aj celistvého Uhorska. Károlyi to všetko chcel dosiahnuť cestou mieru a spolupráce s demokratickými dohodovými mocnosťami. Dúfal, že skorá demokratizácia a v krajnom prípade aj federalizácia Uhorska zabráni jeho rozpadu a zlepši pozície Budapešti na budúcich mirových rokovaníach.

Väčšinu maďarských politických kruhov však zastihli udalosti konca vojny absolútne nepripravených. To bola ich veľká nevýhoda. V rozhodujúcich dňoch, keď si uvedomili porážku Rakúsko-Uhorska a pod tlakom vracajúcich sa vojakov, sa začal rýchly rozpad základných štátnych štruktúr. Politici sa vlastne len dodatočne snažili reagovať na vzniknutú situáciu. Iniciatívu začali v tomto procese preberať dovtedy menej významné a hlavne protivojnové (teda neskompromitované) politické sily: t. j. Károlyiho strana, sociálni demokrati a občiansko-demokratickí radikáli.

Podobne ako v iných častiach monarchie, hoci s iným (t. j. neseparatistickým) cieľom, aj v Budapešti sa 23. októbra 1918 sformovala Maďarská národná rada (MNR). Inak Károlyi sa o vznik podobného orgánu snažil už od začiatku októbra. Chcel do nej zapojiť aj reprezentantov uhorských národností, ktorí to však už odmietli, lebo sa chystali na vznik svojich štátov. Károlyi by v MNR rád videl aj niekoľkých predstaviteľov starej uhorskej politickej elity, tí však neboli prijateľní pre sociálnych demokratov.¹²

MNR najprv zasadala v paláci svojho predsedu a až neskôr sa presídlila do blízkeho hotelu Astória v centre hlavného mesta. Jej politický charakter určovali politici Károlyiho Strany nezávislosti, sociálni demokrati a občianski radikáli. Pripojili sa k nim aj

¹⁰ HAJDU, T.: *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest: Napvilág Kiadó, 2012, s. 73.

¹¹ Tamže s. 73.

¹² HAJDU, T.: cit. op., s. 92.

maďarské feministky a progresívni publicisti.¹³ V novembri sa k nim pridali aj niektorí predstavitelia demokratického maloroľníckeho hnutia.

MNR neprevzala moc okamžite. Károlyi stále dúfal, že ho za ministerského predsedu vymenuje kráľ Karol, ten sa však najprv pokúsil vytvoriť vládu na čele s iným grófom – s Jánosom Hadikom, ktorý mal zostaviť „koncentračnú“ vládu bez socialistov. Kráľ ešte 27. októbra poveril arcivojvodu Jozefa ako osobu homo regius, aby vyriešil budapeštiansku vládnu krízu. Jozef sa z Viedne vrátil do Budapešti tým istým vlakom, ako Károlyi, avšak nedal mu ešte poverenie zostaviť vládu. 29. októbra nakoniec poveril zostavením vlády grófa Jánosa Hadika. Tento akt zradikalizoval MNR, ktorá podporovala vymenovanie Károlyiho za premiéra. Postupne k MNR začali prechádzať nielen búriaci sa vojaci, ale aj dôstojníci a dokonca aj mužstvo štátnej polície. Medzi 30. a 31. októbrom moc úplne prešla do rúk MNR.¹⁴ O tom ráno 31. októbra Károlyi telefonicky informoval arcivojvodu Jozefa, ktorý potom ešte v ten deň ráno poveril – po rozhovore s kráľom Karolom – Károlyiho zostavením vlády. Večer už nová vláda zložila sľub do rúk arcivojvodu zastupujúceho kráľa v Budapešti.¹⁵

V tom čase však už veľmi zosilneli snahy o vyhlásenie republiky. Noví ministri pod tlakom radikalizujúcej sa budapeštianskej ulice veľmi skoro oľutovali, že zložili prísahu do rúk arcivojvodu. MNR pod vedením farára Jánosa Hocka taktiež požadovala vyhlásenie republiky. Vláda sa dostala do veľmi nepríjemnej situácie, lebo len deň predtým zložila prísahu do rúk predstaviťa kráľa. Preto poprosili arcivojvodu, aby im pomohol presvedčiť kráľa zbaviť ich povinností vyplývajúcich z tejto prísahy. Jozef nakoniec 1. novembra telefonicky presvedčil kráľa Karola, aby ministrov oslobodil spod ich prísahy. Károlyiho vláda sa začala primerane dobovej terminológii nazývať ľudovou vládou.¹⁶ Od tejto chvíle rozličné orgány a organizácie začali skladať prísahu MNR. Prísahu dokonca zložil aj Jozef a jeho syn.

K vyhláseniu republiky však stále ešte nedošlo. V tej chvíli mala Károlyiho vláda veľku podporu, lebo skoro všetci od nej očakávali splnenie svojich túžob, ktoré však boli veľmi antagonistické.¹⁷ Aristokrat a parlamentný politik Károlyi vtedy už neodmietal republiku, ale osobne by mu bolo milšie, keby o jej vyhlásení rozhodlo národné zhromaždenie zvolené demokratickým spôsobom. Keď sa však 11. novembra dozvedel, že Karola v rakúskej časti monarchie prinútili vzdať sa účasti na výkone štátnych úloh a vopred uznať, že sa podriadi rozhodnutiu Nemeckého Rakúska o svojej štátnej forme. Károlyi poveril predsedu magnátskej komory uhorského parlamentu baróna Gyulu Wlassicsa, aby prehovoril kráľa vzdať sa aj uhorského trónu. Vo svojom vyhlásení, ktoré podpísal v mestečku Eckertsau kráľ Karol prehlásil, že nechce, aby jeho osoba bránila maďarskému slobodnému rozvoju a preto sa vzdal účasti na výkone štátnych záležitostí a dopredu uznal, že akceptuje každé neskoršie rozhodnutie, ktoré sa bude týkať štátnej formy Maďarska.¹⁸

¹³ GRATZ, G.: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1935, s. 9–10.

¹⁴ Tamže s. 15–19.

¹⁵ Tamže s. 20.

¹⁶ Tamže s. 32–33.

¹⁷ HAJDU, T.: cit. op., s. 100.

¹⁸ GRATZ, G.: cit. op., s. 36.

Nešlo teda o úplné a výslovné vzdanie sa trónu. MNR však tento krok interpretovala, ako možnosť vyhlásiť republiku. K tomu došlo 16. novembra 1918. Predtým, ako niekoľkostočlenná MNR urobila tento krok, sa ešte v budove snemu zišli poslanci oboch komôr uhorského parlamentu, ktorí po zasadnutí prehlásili, že skončili svoju zastupiteľskú misiu a rozpustili sa.¹⁹ Až po tomto akte v kupolovej sále veľkolepej budovy uhorského Snemu predstavitelia MNR a vlády vyhlásili Maďarskú ľudovú republiku. To bol totiž nový oficiálny názov štátu. Napriek prídavnému meno „ľudová“ sa tento štátny útvar považuje v maďarskej verejnoprávnej a politickej tradícii za prvú Maďarskú republiku.

Hoci dav chcel Károlyiho vyhlásiť za prezidenta, on sa tomu bránil a chcel počkať na zvolanie nového demokratického parlamentu. Premiér sa intenzívne snažil zabrániť ďalšiemu rozvratu a chcel skonsolidovať situáciu. Okrem toho chcel zachrániť z integrity Uhorska všetko, čo sa ešte dalo. Spočiatku veril W. Wilsonovi a dúfal v dodržiavanie jeho princípov, hoci bol dostatočným realistom na to, aby vedel, ako sa väčšinou rozhodujú veľmoci po víťazných vojnách. Medzinárodná situácia mu však nepriala a jeho vláda sa borila s čoraz väčšími problémami. Zabrániť rozpadu armády a potom aj historického Uhorska bolo totiž vtedy už skoro nemožné. Väčšina vnútorných kríz „októbrového režimu“ preto pramenila hlavne z tohto problému. Strata Sedmohradska a Slovenska na prelome rokov 1918/1919 veľmi otriasla pozíciou vlády. Okrem toho sa vláda dostala pod čoraz väčší tlak zo strany boľševickej krajnej ľavice a nacionalistickej krajnej pravice.²⁰ Samotný gróf Károlyi sa postupne dostával pod vplyv socialistických myšlienok, hoci do sociálno-demokratickej strany nevstúpil. Viacerí národne orientovaní členovia jeho pôvodnej strany však začali postupne tábor občiansko-demokratickej revolúcie opúšťať.²¹

Károlyi sa nedočkal zvolania nového parlamentu a preto ho za prezidenta republiky nakoniec 11. januára 1919 zvolila MNR. Predsedom vlády sa vtedy stal medzinárodný právnik Dénes Berinkey. V jeho vláde sa posilnili pozície sociálnych demokratov a jej členom sa stal aj maloroľnícky politik István Szabó Nagyatádi, ktorý zodpovedal za pozemkovú reformu. Rozpad Uhorska a nepopulárny ústup z národnostných a národnostne zmiešaných území však ani táto mocenská konštrukcia nedokázala zvrátiť. Negatívny postoj Dohody k Maďarsku sa v ničom nezmenil. To spôsobilo radikálny nárast pravicových a ľavicových extrémistických nálad v spoločnosti, ktorá bola ochotná podporiť skoro každého, kto by sľúbil ochranu integrity Uhorska alebo aspoň zabránenie odtrhnutiu maďarskojazyčných oblastí. Nakoniec moc v krajine 21. marca 1919 prevzali komunisti, ktorí sa spojili so sociálnymi demokratmi a vyhlásili Maďarskú republiku rád. Potom vytvorili maďarskú Červenú armádu, ktorá začala bojovať s postupujúcou rumunskou a československou armádou.

Začali taktiež realizovať radikálne spoločenské a politické zmeny, ktoré spôsobili hlboký rozkol v spoločnosti a vznik otvorenej kontrarevolúcie. V pravicových a aristokratických kruhoch vtedy už mimoriadne nepopulárny Károlyi po nástupe komunistov

¹⁹ Tamže s. 37.

²⁰ LITVÁN, Gy.: Az 1918–1919-es demokrácia két tíz között. In: LITVÁN, Gy.: *Magyar gondolat – szabad gondolat*. Budapest: Osiris, 2008, s. 214–226.

²¹ HAJDU, T.: cit. op., s. 112–114.

síce nezotrval vo svojej funkcii, ale ešte niekoľko mesiacov zostal vo svojej vlasti. Pre emigráciu sa rozhodol len začiatkom leta a v júli 1919 opustil Maďarsko. Potom žil dlhé v západnej Európe. Po roku 1945 sa stal maďarským veľvyslancom v Paríži, kde prežil značnú časť svojho života, avšak nakoniec sa na protest proti vykonštruovanému procesu s Lászlóm Rajkom vzdal svojej funkcie a v roku 1955 zomrel ako opustený emigrant.²²

MEDZIVOJNOVÉ OBDOBIE A VEREJNOPRÁVNE PROVIZÓRIUM

Maďarská republika rád nevydržala vojenský tlak zo strany svojich susedov a odpor vnútorných nepriateľov. Začiatkom augusta 1919 sa skončil tento prvý radikálne socialistický pokus v maďarskej histórii. Väčšina ľudových komisárov emigrovala do Viedne a odtiaľ neskôr do Moskvy. Tí čo zostali doma sa zväčša stali obeťami bieleho teroru alebo museli prejsť do ilegality. Po páde Maďarskej republiky rád prešla moc formálne a prechodne do rúk sociálno-demokratickej vlády premiéra Gyulu Peidla (1873–1943), ktorá sa vrátila k názvu Maďarská ľudová republika. O niekoľko dní neskôr sa k moci dostala pravicovejšia vláda Istvána Friedricha, bývalého predvojnového súputníka Mihálya Károlyiho, ktorý ho však medzitým zaprel. Táto vláda, ktorá mala taktiež len prechodný charakter a minimálne prostriedky na konsolidáciu situácie, používala ako názov štátu pojem Maďarská republika. V lete a na jeseň 1919 v krajine panoval biely teror, ktorý realizovali hlavne krajne pravicové a nacionalistické dôstojnícke úderky a čiastočne aj Národná armáda kontraadmirála Miklósa Horthyho. Značná časť krajiny spolu s hlavným mestom bola však až do novembra 1919 okupovaná rumunskými vojskami.

Politici Dohody začali na jeseň 1918 intenzívne hľadať spôsob postupnej konsolidácie Maďarska. K tomu však potrebovali predovšetkým politika, ktorý by disponoval aspoň minimálnou brachiálnou mocou a vojenskou silou. Hoci Horthy mal len niekoľko tisíc vojakov, predsa len išlo o najväčšiu domácu vojenskú silu v krajine. Keď Rumuni opustili Budapešť, so súhlasom spojencov na bielom koni vtiahol do hlavného mesta na čele svojej kontrarevolučnej armády práve Horthy. Bývalý pobočník Františka Jozefa vtedy najviac preferoval systém národnej (rozumej vojenskej) diktatúry, nakoniec však pod tlakom zahraničia súhlasil s vypísaním volieb do Národného zhromaždenia, ktoré malo stabilizovať situáciu a vyriešiť základné ústavné otázky. Voľby sa síce konali podľa demokratických pravidiel prijatých ešte Friedrichovou vládou, ale v tieni stále ešte hrozivého protifašistického a antisemitského dôstojníckeho teroru.

Práve sa formujúci pravicový národno-kresťanský režim – podobne ako skoro všetky prechodné vlády od augusta 1919 – sa z tohto dôvodu snažil nadviazať na kontinuitu s právne-politickými pomermi pred novembrom 1918. Princíp právnej kontinuity s obdobiem pred novembrom 1918 bol teda jeden z hlavných pilierov obnovy ústavného života po páde komúny. Tak totiž nazývali obdobie republiky rád súčasníci. Právne bolo možné princíp právnej kontinuity deklarovať, ale reálne ho už však bezo zbytku nebo-

²² Tamže s. 236–277.

lo možné realizovať. Národné zhromaždenia bolo napríklad zvolené podľa nariadenia vlády z jesene 1919, nemalo hornú komoru (tá bola obnovená až v roku 1926) a hlavne v krajine chýbal kráľ, ktorého by akceptovali aj dohodové mocnosti a susedia. V parlamente sa hlavné sily rozdelili na dva hlavné tábory – t. j. na legitimistov, ktorí naďalej chceli vidieť na tróne Karola Habsburga, a na stúpcov tzv. slobodnej voľby kráľa na uvoľnený maďarský trón.²³ Druhá skupina by si vedela na tomto poste predstaviť Miklósa Horthyho, ktorý bol však protestantom a ako stredný šľachtic nebol – napriek svojim kontrarevolučným zásluhám – spoločensky prijateľný pre vysokú latifundistickú aristokraciu. Pochybnosti mal aj bývalý monarchista Horthy.

Väčšinu mandátov v Národnom zhromaždení získali nezávislí maloroľníci a kresťansko-národné zoskupenie zastupujúce hlavne mestské stredné vrstvy a bývalé spoločenské elity. Primerane pravicovému posunu v spoločnosti odmietali nielen komunistické zmeny, ale aj reformy predchádzajúceho republikánskeho (t. j. tzv. „októbristického“) režimu. Gróf Mihály Károlyi sa z neúspešného menedžera a konsolidátora revolúcie stal veľmi rýchlo vinníkom rozpadu Uhorska a všetkých ostatných problémov krajiny. Prirodzene išlo o veľké a demagogické zjednodušenie, ktorého pozostatky dodnes ovplyvňujú spomienky časti maďarskej pravice na jeho osobu.²⁴ Károlyi mal pritom – nezávisle od svojej osobnosti a funkcie – v podstate vtedy len malé možnosti ovplyvniť zásadné pomery v krajine a zachrániť jej územnú integritu.²⁵

Základnou právnou normou nového režimu bol zákon číslo I. z roku 1920 o obnovení ústavnosti a o dočasnom výkone hlavnej štátnej moci. Zákon vytvoril a právne upravil pozíciu dočasnej hlavy štátu, ktorá mala vykonávať túto funkciu dovtedy, pokiaľ sa nevyrieši otázka, kto by si mal zasadiť na maďarský kráľovský trón. Dovtedy mal úlohy hlavy štátu plniť správca krajiny. Išlo o názov, ktorý existoval už v 15. storočí. Vtedy ním bol známy bojovník proti Turkom János Hunyady. Pojem regent, ktorý sa občas používa v inojazyčnej literatúre nie je správny, lebo je úzko zviazaný s inštitúciou monarchie. Zákon I. z roku 1920 pritom nehovoril nič o forme štátneho zriadenia a *expressis verbis* nedeklaroval ani obnovu monarchie. Vyhlásil však, že výkon kráľovskej moci treba zo zákona považovať za zrušený a *Pragmatica Sanctio* už viac nie je súčasťou maďarského poriadku. Na druhej strane bolo možné existenciu monarchie vydedukovať z toho, že pri určení kompetencií správcu krajiny sa vychádzalo z kráľovskej pozície, a to napriek tomu, že správce kompetencie boli podstatne obmedzenejšie. Správcu zvolilo v roku 1920 bez časového obmedzenia tajným hlasovaním Národné zhromaždenie. Nedostal právo posväcovať parlamentom prijaté zákony, len ich mal právo podpísať. Horthy získal aj pomerne slabé suspenzívne veto a mal možnosť rozpustiť zákonodarný zbor, avšak len vtedy, keď sa ten stal dlhodobo nefunkčným. Výkonnú moc mohol realizovať len cez ministerstvo (teda cez vládu), ktorá bola zodpovedná parlamentu. Na rozdiel od kráľa nemohol správca nikoho povýšiť do šľachtického stavu

²³ EGRESI, K.: A köztársasági eszme és a Szent Korona-tan a magyar politikai gondolkodásban a két világháború között. In FEITL, I. (ed.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: Napvilág, 2007, s. 242. Väčšina maloroľníkov bola za slobodnú voľbu kráľa, legitimisti sa skôr presadili v Strane kresťansko-národného zjednotenia.

²⁴ Po roku 2010 bola napríklad jeho socha v rámci rekonštrukcie Kossuthovho námestia pres budovu parlamentu odstránená z tohto verejného priestoru.

²⁵ HAJDU, T.: cit. op., s. 9.

a právo vyhlásiť všeobecnú amnestiu mal taktiež len parlament. Horthymu sa tieto kompetencie málili a preto ešte v tom istom roku bol prijatý zákon číslo XVII. z roku 1920, ktorý rozšíril jeho kompetencie. K ďalšiemu rozšíreniu právomocí dočasnej hlavy štátu (hlavne voči zákonodarnému zboru) došlo prijatím zákona číslo XXIII. z roku 1933. Horthy vtedy získal neobmedzené právo odložiť zasadnutie alebo rozpustiť parlament. Vtedy sa jeho pozícia postupne začala meniť a stal sa dominantným orgánom v štátnom mocenskom usporiadaní. Od roku 1937 už nemal zodpovednosť pred parlamentom a nakoniec získal aj právo navrhnúť svojho nástupcu. V zmysle zákona číslo II. z roku 1942 vznikla taktiež funkcia zástupcu správcu krajiny, ktorým sa stal Horthyho starší syn István.²⁶

Z horeuvedeného vyplýva, že kompetencie správcu krajiny sa v 1920. rokoch podobali skôr na kompetencie prezidenta republiky v poloprezidentskom alebo parlamentnom systéme. Časom však v systéme začali silnieť autoritatívne a priamo monarchistické tendencie. V každom prípade sa postavenie hlavy štátu neustále vyvíjalo. V 20. rokoch 20. storočia však humornejšie naladení politici, vedci aj občania niekedy nazývali Maďarsko aj „maďarskou kráľovskou republikou“.²⁷ To súviselo okrem horeuvedených kompetenčných zvláštností aj s tým, že hoci samotný zákon číslo I. z roku 1920 nespomínal kráľovstvo, ale nariadenie ministerského predsedu číslo 2394/1920 predpísalo, že v štátnom znaku má figurovať Svätá koruna a v prípade názvov štátnych inštitúcií treba používať prídavné meno „kráľovský“.²⁸ Zákaz propagácie republiky bol aj súčasťou paktu, ktorý premiér István Bethlen uzavrel v roku 1921 so sociálnymi demokratmi. Týmto paktom im umožnil legálnu existenciu, ale okrem iného sa museli vyvarovať republikánskej agitácie.²⁹

Systém, ktorý sa zrodil v roku 1920, nazývala vtedajšia aj neskoršia odborná literatúra verejnoprávnym provizóriom. Podľa jedného z dôležitých súdobých právnikov, Istvána Csekeyho je však provizórium len veľmi ťažko kompatibilné s princípom monarchie, ktorý si vyžaduje jednoznačnosť a stabilitu. Podľa Csekeyho monarchia nikdy nemôže byť dočasnou monarchiou.³⁰ Veľká väčšina medzivojnových profesorov verejného práva sa však neodvážila spochybniť monarchistický charakter maďarského „kráľovstva bez kráľa“. Najďalej zašiel profesor medzinárodného a verejného práva Ferenc Faluhelyi, ktorý v roku 1926 označil vtedajšie Maďarsko viac-menej za kvázi-republiku. Vo svojej knihe Faluhelyi rozlíšil formu štátu *de iure* (monarchia) a *de facto* (republika). S týmto názorom bol však osamotený.³¹

²⁶ FÖGLEIN, G. – MEZEY, B. – RÉVÉSZ, T. M.: Az államfő. In MEZEY, B. (ed.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris, 2003, s. 362–369.

²⁷ O tomto písal na základe spomienok a diel starších verejných právnikov (napríklad Istvána Csekeyho) SCHWEITZER, G.: A „magyar királyi köztársaságtól” a magyar köztársaságig. *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*. 2017. No. 1, s. 34.

²⁸ FÖGLEIN, G. – MEZEY, B. – RÉVÉSZ, T. M.: cit. op., s. 363.

²⁹ EGRESI, K.: A köztársasági eszme és a Szent Korona-tan a magyar politikai gondolkodásban a két világháború között. In FEITL, I. (ed.): *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: 2007, s. 240. Kiadó, 2007, s. 12.

³⁰ SCHWEITZER, G.: cit. op., s. 30.

³¹ Tamže s. 31.

ZÁKON ČÍSLO I. Z ROKU 1946 A VYHLÁSENIE DRUHEJ MAĎARSKEJ REPUBLIKY

Maďarsko, ktoré bojovalo v druhej svetovej vojne na strane nacistického Nemecka, bolo na konci vojny materiálne zničeným, morálne spustošeným a právne porazeným štátom. Dočasná národná vláda, ktorá vznikla na oslobodenom území v Debrecíne, prijala podmienky, ktoré antifašistická koalícia stanovila pre prímerie.³² Vtedy vznikla Spojenecká kontrolná komisia, ktorá kontrolovala podmienky dodržiavania prímeria a mala veľké možnosti ovplyvňovať vnútornú politiku. Medzi iným mala právo schváliť vymenovanie prezidenta, ministrov a iných štátnych funkcionárov. Suverenita Maďarska bola teda v dôsledku vojnovej porážky značne obmedzená.³³ V roku 1945 sa však v krajine konali parlamentné voľby, ktoré veľkou väčšinou vyhrali demokratickí maloroľníci (57 % hlasov). Komunisti dostali len 16,85 % hlasov. Napriek tomu s pomocou Sovietskeho zväzu v roku 1948 úplne prevzali moc v krajine.

Otázku vyhlásenia republiky nastolili v parlamente komunisti, ktorí vedeli, že táto myšlienka rozdeľuje Nezávislú maloroľnícku stranu, t. j. ich hlavného oponenta. Pre maloroľníkov to však nebol zásadný problém a preto sa rozhodujúce centrum strany postavilo za ideu deklarovat' republiku. Podporili ju dokonca aj niektorí starí monarchisti a legitimisti. Vyhlásením republiky a úpravou nových republikánskych inštitúcií chceli neutralizovať komunistickú taktiku, potom získať pre seba nové pozície a oslabiť orgány, kde mali väčší vplyv komunisti. Nakoniec dúfali, že tento akt zlepši medzinárodné postavenie krajiny pred uzatvorením mierovej zmluvy.³⁴

Začiatkom roku 1946 všetky významnejšie politické sily vypracovali svoj návrh zákona o vyhlásení republiky. Nešlo len o jednoduchú deklaráciu, lebo takýto akt musel mať logicky vplyv aj na štruktúru štátnych orgánov a celé spoločensko-politické zriadenie. Pripravovaná právna norma sa preto podobala na provizórnu malú ústavu. Maloroľníci chceli republiku so silným prezidentom a chceli v zákone vidieť aj odvolanie sa na Svätú korunu. Komunisti pripravili menej podrobný projekt, ktorý počítal s veľmi limitovaným prezidentom. Zo zákona mal chýbať aj katalóg ľudských a občianskych práv. Základom prijatého zákona sa nakoniec stal kompromisný návrh vypracovaný sociálnymi demokratmi a ich ministrom spravodlivosti, Istvánom Riesom (1885–1950). Ries sa neskôr stal obeťou stalinizmu. Hoci to nikto nepriznal, kompetencie prezidenta voleného parlamentom sa v tomto návrhu podobali na pôvodné postavenie dočasnej hlavy štátu z roku 1920. Prezident mal právo rozpustiť parlament len vtedy, keď sa dlhodobo stal nefunkčným, mal právo udeľovať milosť a raz mohol prijatý zákon vrátiť na nové prerokovanie. Inak bol do 30 dní povinný podpísať a vyhlásiť parlamentom prijaté zákony.³⁵

Zákon číslo I. z roku 1946 o vyhlásení Maďarskej republiky bol koncom januára prijatý veľkou väčšinou hlasov. Nespomínal Svätú korunu ani náuku o nej. Skôr nadväzo-

³² Vyhlásené boli zákonom číslo V. z roku 1945.

³³ HORVATH, A.: „A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma“. Az 1946. évi I. törvény megalkotása, a köztársaság kikiáltása. *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 2017. No. 1, s. 10.

³⁴ Tamže s. 11.

³⁵ Tamže s. 12–13.

val na tradície z obdobia Rákocziho povstania proti Habsburgovcom zo začiatku 18. storočia, ďalej na revolúciu 1848/1849, ako aj na republikánsky pokus z októbra-novembra 1918. Pod vplyvom maloroľníkov zákon deklaroval aj princíp dodržiavania a ochrany ľudských a občianskych práv. Zrušil Národnú hlavnú radu, ktorá dovtedy vykonávala úlohy kolektívnej hlavy štátu.³⁶ Namiesto tohto orgánu vznikol post prezidenta republiky, ktorým sa najprv stal maloroľník Zoltán Tildy (1889–1961) a potom po jeho demisii v roku 1948 sociálny demokrat Árpád Szakasits (1888–1965). Aj toho potom komunisti zatkli a odsúdili na doživotie. Nová ľudovo-demokratická ústava z augusta 1949 nakoniec zrušila post prezidenta republiky a vytvorila kolektívny orgán s názvom Prezidiálna rada Maďarskej ľudovej republiky. Od roku 1949 totiž to bol znovu oficiálny názov štátu. Maďarská demokratická politická tradícia považuje však za druhú (demokratickú) republiku len pomerne krátke demokratické obdobie rokov 1946 až 1948.

Inak počas krátkej, ale intenzívnej parlamentnej rozpravy o republikánskom zákone sa otvorene voči vyhláseniu Maďarskej republiky postavila len prvá žena v maďarskom parlamente, predstaviteľka kresťanského feminizmu, sociálna pracovníčka a rehoľná sestra Margit Slachta (1884–1974). Rodáčka z Košíc sa do parlamentu dostala ešte v roku 1920 ako predstaviteľka kresťansko-národného krídla maďarskej politiky. Jej politické názory charakterizoval legitimizmus, politický konzervatizmus a sociálne cítenie. Počas druhej svetovej vojny pomáhala zachraňovať židovských spoluobčanov, za čo bola neskôr štátom Izrael aj vyznamenaná. Posledné desaťročia svojho života prežila v západnej emigrácii.³⁷

Do povojnového dočasného Národného zhromaždenia sa dostala ako nestranička cez budapeštiansku listinu Občiansko-demokratickej strany. V roku 1947 už mandát získala ako kandidátka Kresťanského ženského tábora. Vo svojom januárovom prejave odmietla ideu republiky, hoci uznala, že z hľadiska demokracie je vlastne jedno, aké má daná krajina štátne zriadenie. Podľa nej, po vojne boli naliehavejšie problémy, ako otázka republiky, ktorú však ona odmietala, lebo znamenala diskontinuitu s kresťanskou svätoštetanskou štátnosťou a teóriou o Svätej korune. V prejave chválila Habsburgovcov a výsledky monarchie za posledné storočia. Svoj prejav dokázala predniesť napriek neustálemu prerušovaniu zo strany svojich odporcov.³⁸

DEMOKRATICKÁ TRANZÍCIA 1989/1990, NOVÝ ZÁKLADNÝ ZÁKON Z ROKU 2011 A OTÁZKA REPUBLIKY

Počas postupnej zmeny systému v roku 1989, ktorá súvisela s koncom mocenského monopolu komunistickej štátost strany, bola v deň výročia vypuknutia antistalinistického povstania z roku 1956, t. j. 23. októbra na Kossuthovom námestí v Budapešti predsedom Snemu vyhlásená Maďarská republika. Podobne ako v Československu, Francúzsku a Poľsku aj v maďarskej politickej publicistike sa zvyčajne jednotlivé fázy

³⁶ Tamže s. 15.

³⁷ B. MOLNÁR, Á.: A köztársaság ellenzéke: Slachta Margit érvelése a Nemzetgyűlésben az 1946. évi I. törvénycikk kapcsán. *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 2017. No. 1, s. 39–41.

³⁸ Tamže s. 42–45.

republikánskeho zriadenia označujú poradovým číslom. Republika vyhlásená v roku 1989 sa v tomto kontexte publicisticky označuje ako „tretia republika“. Podľa mnohých predstaviteľov demokratickej opozície skončila v roku 2011 prijatím nového Základného zákona, ktorý do určitej miery finalizoval verejnoprávne zmeny, ktoré nastali po výraznom dvojtretinovom víťazstve koalície Fidesz-KDNP na jar 2010. Vtedy sa povedané slovami vláducej koalície začína história *Systému národnej spolupráce* (maďarská skratka: *NER*), o ktorom Snem v roku 2010 prijal deklaráciu, ktorá bola potom dlho vyvesená vo verejných budovách. Opozícia a čiastočne aj odborná literatúra zasa radšej hovorí o začiatku Orbánovho režimu.³⁹ Opozícia by ho pateticky chcela nahradiť „štvrtou republikou“. Treba však priznať, že samotný provládny tábor sa priveľmi nehlási k tradíciám „tretej“ a k plánom „štvrtej“ republiky. Zdá sa totiž, že tento terminologický kontext pre ňu vôbec nie je dôležitý.

Tu treba spomenúť, že počas prechodu k demokracii, ktorý charakterizovali rokovania za okrúhlym stolom medzi štátostranou a opozíciou, sa politici a intelektuáli často odvolávali na príklad ústavného zriadenia z roku 1946. Krátka, ale intenzívna republikánska tradícia z rokov 1946 až 1949 rezonovala v tomto období. Podporoval ju aj neskorší konzervatívny premiér József Antall. Konceptia úradu prezidenta v ústavnom texte z roku 1989 preto vlastne aj vychádzala zo zákona z roku 1946. Kontinuitu s povojnovým obdobím sa – na rozdiel od situácie po roku 2010 – snažili vtedajší aktéri zvýrazniť aj symbolicky. Ustanovujúcu schôdzu nového slobodne zvoleného parlamentu svojou rečou otvoril napríklad predseda Národného zhromaždenia z roku 1946–1947 Béla Varga, ktorý sa vtedy vrátil z emigrácie.⁴⁰

Po zmene systému v rokoch 1989/1990 v Maďarsku síce vzniklo niekoľko monarchistických a legitimistických politických skupín, ale idea reštaurácie monarchie sa vážne v smerodajných kruhoch neobjavila. Otto Habsburg bol po dlhé roky srdečne vítaným hosťom rozličných podujatí v Maďarsku, to však neznamenalo, že by sa zvýšili jeho šance na neexistujúci maďarský trón. Tu treba spomenúť, že tradicionalistická krajná pravica, ktorá sa potenciálne mohla stať základňou pre reštauračné snaženia, nebola vôbec jednotná v otázke posudzovania politického dedičstva dynastie Habsburgovcov. Je všeobecne známe, že časť radikálneho nacionalistického krídla v politike vôbec nemá resentment k tejto dynastii. Na druhej strane – hlavne vďaka stále populárnej náuke o Svätej korune – si do určitej miery maďarskí tradicionalisti a monarchisti v posledných dvoch desaťročiach vystačili aj bez osoby konkrétneho kráľa.

O význame svätoštetfanskej Svätej koruny⁴¹ pre maďarské politické tradície svedčí aj vývoj po roku 1989 a ešte viac po roku 2011. Už počas ústavodarného procesu v rokoch demokratickej tranzície došlo v maďarskom Sneme k veľkým diskusiám o mieste Svätej koruny v štátnom znaku. O tom, že treba zmeniť štátny znak z komunistického na tradične národný erb, neboli pochybnosti. Politickú scénu však veľmi rozdelila otázka či sa má stať oficiálnym štátnym symbolom tzv. Kossuthov erb bez koruny alebo pôvodný

³⁹ KÖRÖSÉNYI, A.: A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim. In: KÖRÖSÉNYI A. (ed.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris – MTA TK PTI, 2015, s. 401–423.

⁴⁰ KUKORELLI, I.: cit. op., s. 26.

⁴¹ Tu treba spomenúť, že podobne ako Svätý Václav nepoužíval svätováclavskú korunu, tak ani Svätý Štefan nepoznal korunu, ktorá dostala jeho meno, lebo tá vznikla až niekoľko storočí po jeho smrti.

malý štátny znak s korunou, podobne ako tomu bolo pred rokom 1946 (čiže aj v období liberálneho dualizmu a potom Horthyho režimu). Popularitu tzv. Kossuthovho znaku neposilňovala len spomienka na romantické udalosti z roku 1849, ani jeho neskoršia republikánska symbolika, ale predovšetkým fakt, že tento symbol používali aj revolucionári v roku 1956. Nová politická elita sa po roku 1989 pritom veľmi často odvolávala na odkaz roku 1956. Preto sa aj spory ohľadne staronového štátneho znaku ťahali nielen medzi jednotlivými stranami, ale občas aj vo vnútri posttranzičných strán.

Svätá koruna sa znovu dostala do centra politického záujmu v súvislosti s milénárnymi oslavami maďarskej (uhorskej) štátnosti v roku 2000. Vtedy sa zrodila myšlienka prijatia špeciálneho zákona, ktorý by si pripomenul založenie štátu Svätým Štefanom a zároveň by spomenul Svätú korunu. Podľa pôvodného návrhu vtedajšieho ministerstva spravodlivosti mal zákon číslo I. z roku 2000 vlastne znovu uviesť do života ústavný text, ktorý sa zrodil počas demokratickej tranzície v rokoch 1989/1990. Text ústavy by sa v zásade nezmenil, bol by však doplnený o novú preambulu a čiastočne by sa zmenila jeho štruktúra.⁴² Nakoľko sa medzi stranami nedosiahol v tejto otázke kompromis, nakoniec bol prijatý len zákon číslo I. z roku 2000 ako spomienkový zákon, ktorý zároveň upravil postavenie Svätej koruny. Bolo rozhodnuté o prenose Svätej koruny a korunovačných klenotov (okrem plášťa) z budovy Maďarského národného múzea do budovy Snemu, ako aj o vzniku špeciálneho zboru, ktorý má rozhodovať o osude a umiestnení Svätej koruny. Zbor Svätej koruny tvorí prezident republiky, premiér, predseda parlamentu, predseda ústavného súdu a predseda akadémie vied. Neskôr bol zbor doplnený ešte o predsedu najvyššieho súdu, ktorý sa dnes nazýva Kúriou. V súčasnosti je členom tohto zboru aj predseda Maďarskej umeleckej akadémie, ktorú vytvoril nový Základný zákon z roku 2011.

Počas ústavodarného procesu v rokoch 2010/2011 sa dostala otázka historickej ústavy a Svätej koruny ešte viac do popredia. Maďarsko má v súčasnosti pravdepodobne najdlhšiu preambulu v celej Európe, ktorá sa oficiálne nazýva Národným vierovyznaním. V tomto dlhom texte sa ani raz nespomína republika a dokonca sa ústavodarca priamo ani raz neodvoláva na aprílové zákony z roku 1848, ktoré boli vlastne základom modernej ústavnosti. Jediná konkrétna historická udalosť, ktorá sa tu spomína, je revolúcia v roku 1956, z ktorej sa podľa ústavodarcu zrodila súčasná sloboda. Z preambuly chýba aj spomienka na zákon I. z roku 1946, ktorý vyhlásil Maďarskú republiku, a ktorý hral takú dôležitú úlohu v ústavodarnom procese v roku 1989.

Najproblematickejším bodom je však definícia obdobia neslobody, hoci maďarský Základný zákon takýto pojem priamo nepoužíva. Podľa jeho preambuly sa totiž obnovenie štátnej suverenity, ktorú Maďarsko stratilo 19. marca 1944 v dôsledku nacistickej okupácie, znovu počíta od 2. mája 1990, teda odo dňa, keď znovu zasadol prvý (posttranzičný) slobodne zvolený parlament. Tento deň považuje ústavodarca za začiatok novej demokracie a ústavného poriadku. Z hľadiska kontinuity republiky a vzťahu k republikánskej tradícii je veľavravné, že dátumy oboch vyhlásení Maďarskej republiky (t. j. 1. február 1946 a 23. október 1989) patria vlastne do obdobia neslobody. Našťastie,

⁴² HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G.: *Szimbolika és közjog*. Kalligram, Pozsony, 2010, s. 86.

Základný zákon v odseku 2) článku B) jasne deklaruje, že štátnou formou Maďarska je republika.

Nie príliš vrúcny a tak trochu nútený vzťah ústavodarcu k republikánskym tradíciám dokumentuje aj zmena názvu štátu. Oficiálne už teda nejde o Maďarskú republiku, ale jednoducho len o Maďarsko.⁴³ Spolu s častým odvolávaním sa na Svätú korunu, na ktorej bola postavená celá teória suverenity ľudu pred rokom 1946, ako aj na kontinuitu historickej ústavy, aj táto zmena svedčí o posunoch v postojoch maďarskej vládnej elity, ak aj nie k otázke republiky (Maďarsko je naďalej republikou), tak aspoň vo vzťahu k republikánskej tradícii. Svoju úlohu tu určite zohráva fakt, že prvé dve deklarácie republiky (1918, 1946) sa v Maďarsku uskutočnili v situáciách, keď sa maďarská štátnosť ocitla vo veľmi ťažkej situácii, a kríze. Na druhej strane si však nezaškodí pripomenúť, že v oboch prípadoch sa vyhlásenie republiky – napriek krízam a obmedzenej suverenite – spájalo so značným rozšírením práv pre veľkú väčšinu občanov krajiny. To sa rovnako týka volebného práva, ako aj ostatných občianskych práv a slobôd. To, že tento stav po prvých dvoch deklaráciách netrval dlho (v prvom prípade len do 21. marca 1919, v druhom prípade len do totálneho prevzatia moci komunistami v roku 1948/1949), nebola len chyba deklarantov republiky, ale celého vtedajšieho historického vývoja. Na druhej strane tretia Maďarská republika vyhlásená 23. októbra 1989 sa skutočne snažila realizovať ideu právneho štátu a dodržiavania ľudských práv, preto posttranzičné desaťročia aspoň z tohto hľadiska nemožno považovať za neúspešné.

prof. Ivan Halász Ph.D.
Fakulta štátovedy a verejnej správy Národnej univerzity pre verejnú službu
Ústav právnych vied – Spoločenské výskumné centrum MAV, Budapešť
halasz.ivan@tk.mta.hu

⁴³ O tejto otázke pozri podrobne TAKÁCS, P.: *A rózsza neve: Magyar Köztársaság*. Budapest: Gondolat, 2015, s. 48–51.